

PARTIZANSKI SLOVENSKI ČITANKI

V šolskem letu 1944/45 so delovale na Dolenjskem na osvobojenem ozemlju gimnazije v Črnomlju, Semiču in Metliki. Črnomaljska gimnazija je imela pet razredov in štela sto štirinštirideset dijakov. Semič je imel v štirih razredih šestintrideset dijakov. Metlika se je ponašala s petim razredom, ni pa imela četrtega; v njenih razredih je bilo skupno triinsedemdeset dijakov. Meščanskih šol ni bilo, ker smo jih odpravili oziroma zlili z nižjimi gimnazijami. Učbenikov za slovenščino je ostalo na tedaj osvobojenem ozemlju tako neznatno število, bodisi da je šlo za meščanskošolske ali gimnazijske knjige, da stvarno niso prihajali v poštev tudi za sicer majhno število belokranjskega dijaštva. Literatura, namenjena misli NOB, je za nižjegimnazijske dijake mogla biti samo zasilno pomagalo. Treba je bilo misliti na vsaj zasilno rešitev.

V zimskih mesecih omenjenega šolskega leta sem v odseku za prosveto pri predsedstvu SNOS začel zbirati in odbirati gradivo, iz katerega naj bi zrasle slovenske nižjegimnazijske čitanke. Že jeseni 1943 sem iz novomeške gimnazijske knjižnice vzel nekaj leposlovnih del, iz katerih bi to in ono moglo priti v izbor slovenskega leposlovja za partizanske šole. Nemška ofenziva in zatem drugačna zaposlitev sta me odvrnili od nadaljnjega dela v tej smeri. Tisto zimo je že bilo mogoče govoriti o rednem šolskem letu treh gimnazij. Za uspešnejše delo je bilo treba omisliti nekaj najnujnejših priročnikov ali knjig. O delu za učbenik ruskega jezika sem pisal 1952 v Sodobni pedagogiki, tu naj oživim nekaj misli na delo za slovenski čitanki, posebno ker ju ne omenja bibliografija partizanskega tiska v Slovenskem zborniku 1945.

Pri odbiranju gradiva so mi bile najbolj v pomoč nekdanje nižjegimnazijske čitanke, a tudi nekatere v Črnomlju razpoložljive leposlovne knjige, zlasti pesniške zbirke. Za najnovejšo podobo slovenskega človeka so prihajale v poštev predvsem črtice Klusovega Jožeta in pesmi partizanskih pesnikov z Borom na čelu. Novi čas pa je terjal tudi miselno zaostrene primere leposlovne ustvarjalnosti iz preteklosti. Izbor je moral posredovati miselno in oblikovno klasične slovenske tekste in vključevati novo slovensko delo, čeprav ni bilo jezikovno ali oblikovno na višku.

Dijakov v nižjih gimnazijskih razredih je bilo razmeroma malo. Dalje je bilo treba računati, da nam do konca šolskega leta preostaja le nekaj pičlih mesecev. Možnosti za razmnoževanje so bile omejene. Treba se je bilo torej utesniti. Zato smo sklenili pripraviti tekste skupno za prva in skupno za zadnja dva nižjegimnazijska razreda. Milena Mohorič, ki je tedaj vodila odsek za prosveto pri predsedstvu SNOS, je brez upoštevanja možnosti sestavila obširen seznam literature, ki naj pride v čitanko, med drugim tudi iz takih del, ki jih nismo imeli na razpolago. Za realizacijo je prišel v poštev samo predlog, ki je upošteval dejansko stanje. Pri predsedstvu SNOS je bila skrb za prosvetne zadeve in šolstvo poverjena Francetu Bevku. Njemu sem poslal na vpogled svoj seznam literature za zamišljeni čitanki in odbrane tekste. Ker predsedstvo SNOS ni zasedalo kadar koli, da bi sklepalo o predlogih svojih odsekov, je tak predhoden korak omogočil, da je delo za zamišljeni čitanki teklo dalje, čeprav formalno predlog še ni bil odobren. Za razmnoževanje

tekstov je odsek oskrbel Belokranjski tehniki v Črnomlju ciklostilni papir, sebi pa matrice. Gradivo in predlog za čitanki je Bevk pregledal in z nekaj pripombami vrnil 20. februarja. Pismo je zaključil: »Ko bo gradivo pregledala vaša komisija [za učne knjige, ki ga je ustanovila pri odseku za prosveto Milena Mohorič], pošljite predlog za odobritev na predsedstvo [SNOS], a pošljite samo seznam vsebine. Če bo treba, bomo naknadno zahtevali celotno gradivo.« Predlog za čitanki je formalno odobrilo predsedstvo dne 14. marca.

Ker je bilo vsebinsko in tehnično vse pripravljeno za razmnoževanje, se je delo za izdajo čitank sprožilo takoj po formalni potrditvi. Tekste je na matrice tipkala v prostorih odseka za prosveto v železniških hišah na črnomaljski postaji naša tipkarica tov. Ela Češnovar, sam pa sem matrice nosil sproti v Belokranjsko tehniko, ki je delala na črnomaljskem glavnem trgu, v prvem nadstropju hiše, v kateri je deloval tedaj tudi Denarni zavod Slovenije. Tehnika je razmnoževala hkrati tekste obeh čitank. Dne 7. aprila smo naročili Centralni tehniki KPS, da je za obe čitanki natisnila ovitka v pravem tisku; besedilo na njih je bilo v črni, zvezda pa v rdeči barvi. Razmnožene liste smo sproti odnašali ali razpošiljali na gimnazije in dijaki so jih sproti vlagali v tiskana ovitka. Do 12. aprila je bilo razmnoženih že dvajset strani prve in dvajset strani druge čitanke, čez deset dni sta čitanki že šteli vsaka po šestindvajset strani (v obliki nekdanjih listov, ki so bili večji od sedanjega industrijskega formata, ne mogoče v običajni knjižni obliki). Razmnoženih je bilo prve čitanke tri sto petdeset izvodov, druge pa dve sto. Napis pravi, da je prvo Slovenska čitanka za I. in II. razred gimnazije, drugo pa Slovenska čitanka za III. in IV. razred. Kot izdajatelj je podpisan »odsek za prosveto, komisija za učne knjige«, zapisana pa nista ne tehnika ne prireditelj.

Okoli 25. aprila smo imeli sicer v odseku pripravljenih že nekaj novih matric z novimi teksti, toda vtem je prišel prelom: v noči med 27. in 28. aprilom smo se premaknili iz Bele krajine čez Kolpo na Hrvatsko in od tam čez Gorski kotar, Mašun pod Snežnikom in Ajdovščino v Ljubljano. Čitanki, kolikor sta izšli, sta svojo nalogo izpolnili.

Jakob Šolar

VEZNIK IN

Nadaljevanje in konec

3. *Vezalna moč in se še bolj zrahlja med glavnima stavkoma, ki imata vsak svoj osebek in povedek. V govoru se nam v takem primeru stavek vedno prelomi pred in; pravih vezalnih in je v takih primerih le malo, po navadi čutimo med stavkoma drugačno razmerje, posledično, vzročno, časovno ali protivno: Zapišem ti zemljo, in prost boš vojaščine; Žefo plačaj, in stvar je opravljena; bajta ostane Gašperjeva, in jo lahko proda, kamor hoče (vse Finžgar); Podal je mladenič prelepi ji roko, in urno ta dva sta po podu zletela; eden hvali, in spet drugi vpije: Fej te bodi; zanj družba ne mara, in on ne za njó; vé že vsaka stvar. . . , in verjeti noče draga mi devica, da jo ljubim (vse Prešeren); toplo je bilo, in sneg se je tajal na strehah; Marko se je zdramil, in butara se je zvalila nanj; noge so jo bolele, in kašljala je; zvonilo je dolgo, in nato je nastal šum; potem je zazvonilo, in iz šole so se usule goste gruče; otrok je seveda ozdravel, in učitelj je bil ves kakor prej; ob vseh straneh je bila cesta, in prah se je podil*